

SELÇUKLU MELİKİ DAVUD'UN SALTANAT MÜCADELESİ*

THE SOVEREIGNTY STRUGGLE OF SALJUQS MALİK DĀWŪD

Nuran ÜNAL** 

Öz

Sultan Melikşah'ın 485/1092 yılında vefatıyla birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nde taht mücadeleleri başlamış, sonrasında oğulları Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasındaki mücadeleden Berkyaruk (1094-1105) galip çıkarak Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturmuştu. Berkyaruk'un 498/1104 ve ondan sonra tahta geçen Muhammed Tapar'ın da 511/1118 yılında ölmesinin ardından Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmud tahta çıksa da kısa süre sonra amcası Sencer ile giriştiği mücadele sonucu Save Savaşı'nda aldığı yenilgi üzere Büyük Selçuklu Devleti tahtını amcasına bırakmak zorunda kalmıştı. Sencer iktidarı ele almasına karşın doğuda kalmayı tercih etmiş ve batı meseleleriyle ilgilenmek üzere Irak Selçuklu Devleti'nin temellerini atarak yeğeni Mahmud'u bu yeni devletin başına geçirmiştir.

Irak Selçukluları kuruluşundan itibaren meliklerin isyanları ve Abbâsi halifelerinin tekrar dünyevî siyaseti ele geçirme çabalarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştı. Sultan Mahmud (1118-1131) ölümüne kadar kardeşleri ve Abbâsi Halifesi el-Müsterşid Billâh (1118-1135) ile mücadele ederek Irak Selçuklu Devleti'nin başında kalmayı başarmıştı. Onun 525/1131 yılında vefatının ardından yerine oğlu Davud (1131-1132) Irak Selçuklu Devleti tahtına çıkmıştı. Ancak yeni Irak Selçuklu sultanının tahta çıkarken tâbi olduğu Sultan Sencer'in onayını almaması, diğer Selçuklu meliklerinin isyanları ve el-Müsterşid Billâh'ın onun adına hutbe okutmaması üzerine kısa süre sonra iktidardan uzaklaştırılmıştı. Buna rağmen Davud saltanat sevdasından vazgeçmemişti. Kendisi gibi taht iddiacısı olan amcaları Mesud ve Selçukşah, el-Müsterşid Billâh ile ittifak kurarak tekrardan tahtı ele geçirme çabası içerisine girmişti. Bu çalışmada kısa süreli de olsa Irak Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından olan Davud'un taht mücadelesi ve bu mücadeleler sırasında kurmuş olduğu ittifaklar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Irak Selçuklu Devleti, Abbâsiler, Sencer, Davud, Mesud, el-Müsterşid Billâh, er-Râşid Billâh, iktidar mücadelesi

Abstract

Following the death of Sultan Malikshâh in 485/1092, the fight for the throne began in the Great Saljuq State. Then, in the fight for the throne between his sons Barkiâroq and Moḥammed Tapar, Barkiâroq won and ascended the Great Saljuq State's throne (1094-1105). After the death of Barkiâroq in 498/1104, Moḥammad Tapar came to the throne (1105-1118). When Moḥammad Tapar died in 511/1118, his son Maḥmūd had come to the throne, but he had to meet his uncle Sanjar's move for the throne. Facing his nephew Maḥmūd in the

* Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Aksaray Üniversitesi tarafından düzenlenen V. Genç Tarihçiler Çalıştay'ında "Selçuklu Meliki Davud'un Taht Mücadelesi" ismiyle sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** *Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul / Türkiye, nuranunal83@gmail.com*

Battle of the Save, Sanjar defeated his nephew and became the sultan of the Great Saljuq State. When Sanjar claimed the power, he preferred to stay in the East and put Maḥmūd in charge of this new state by laying the foundations of the İraqi Saljuq State to deal with the western issues.

Since the foundation of the İraqi Saljuqs, they had to struggle with the rebellions of the sultans and the efforts of the 'Abbasid caliphs to regain the worldly politics. Sultan Maḥmūd managed to stay at the head of the İraqi Saljuq State until his death (1118-1131) by fighting against his brothers and 'Abbasid caliph al-Mostarshid bi-Allāh (1118-1135). After his death in 525/1131, his son Dāwūd came into the throne of the İraqi Saljuq State for a short time (1131-1132). However, the new İraqi Saljuq sultan was removed from the throne because he had not got the approval of Sultan Sanjar whom he was supposed to obey, also the 'Abbasid caliph al-Mostarshid bi-Allāh had not read sermons on his behalf, and because of the rebellions of other Saljuq sultans. Nevertheless, Dāwūd did not give up his will for the sultanate. He tried to reclaim the throne by establishing an alliance with his uncles Ma'sūd and Saljuqshāh, claimants for the throne like him, and with Abbasid caliph al-Mostarshid bi-Allāh. In this study, we will discuss Dāwūd's – one of the rulers of the İraqi Saljuq State despite the short-term – struggle for the throne and the alliances he had established during these struggles.

Keywords: Great Saljuq State, İraqi Saljuq State, 'Abbasids, Sanjar, Dāwūd, Ma'sūd al-Mostarshid bi-Allāh, al-Rāshid bi-Allāh, sovereignty struggle

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti'nde Sultan Melikşah'ın 485/1092 yılında vefatıyla beraber taht mücadelelerinin başlaması ile devlet fetret dönemine girmişti. Melikşah'ın ardından oğullarının, eşi Terken Hatun'un ve kardeşi Tutuş'un dahil olduğu saltanat mücadelelerinin nihayetinde tahta oğullarından Berkyaruk geçmişti. Bununla birlikte yeni sultanın da kısa süre sonra ölümüyle yerini kardeşi Muhammed Tapar almış restorasyon dönemi olarak nitelendirilebilecek olan bu periyotta Selçuklu Devleti yeniden toparlanma imkânı bulmuştu. Muhammed Tapar'ın 511/1118'deki ölümünün ardından evvela oğlu Mahmud yerine geçti ise de kısa süre sonra amcası Sencer ile giriştiği mücadele sonucunda aldığı yenilgi üzere tahtı amcasına bırakmak zorunda kalmıştı. Sencer iktidarı ele almasına karşın batı meseleleriyle ilgilenmek üzere Irak Selçuklu Devleti'nin temellerini atarak Mahmud'u bu yeni devletin başına geçirmiştir.

İktidarının başından beri kardeşlerinin isyanlarıyla meşgul olan Sultan Mahmud aynı zamanda Abbâsi Halifesi el-Müsterşid'in Selçuklu aleyhindeki faaliyetleriyle de mücadele etmişti. 525/1131'de öldüğünde yerine geçen oğlu Davud da aynı mücadelenin içinde kendini bulmuştur.

1. Davud'un Kısa Süreli Saltanatı

Sultan Mahmud'un 525/1131 yılında Hemedân'da vefatı üzerine yerine veliaht olarak bıraktığı oğlu Melik Davud; Vezir Ebü'l-Kasım Dergüzini ve Atabeg Aksungur el-Ahmedili'nin desteğiyle Hemedân'da Irak Selçuklu Devleti'nin tahtına geçmişti. Ardından Davud adına sadece Cibâl ve Azerbaycan bölgesinde hutbe okunmuş, bununla birlikte bazı bölgelerde onun adına hutbe

okunmadığı gibi karışıklıklar da meydana gelmişti. Fakat bu durum uzun sürmeyip kısa zamanda karışıklıklar kontrol altına alınmıştı.¹

Davud tahta çıktıktan sonra Halife el-Müsterşid Billâh'a elçi gönderip kendi adına hutbe okutulup sultanlığının onaylanmasını talep etmişti. Ancak el-Müsterşid, Bağdat'ta kimin adına hutbe okunacağına sadece Sultan Sencer'in karar vereceğini söyleyerek Davud'un isteğini reddetmişti.² Bu duruma benzer bir olay daha önce Davud'un babası tarafından veliaht olarak atanıp, adının hutbelerde zikredilmesini istemesi sırasında da yaşanmıştı. Sultan Mahmud 525/1131 yılında Bağdat'ta iken kardeşi Mesud'un taht iddiası ile Horasan'dan harekete geçtiğini duyunca acele ile oradan ayrılmak istemişti. Bunun hemen öncesinde oğlu Davud'u veliaht olarak gösterip kumandanlar ve ileri gelen devlet adamlarından yemin almış, ayrıca Halifeden de oğlu adına hutbe okunmasını istemişti. Ancak o, Sultan'ın söz konusu ricasını kabul etmeyip "Bu meselede karar verme Sencer'e aittir. Zira sultan odur" şeklinde cevap vermişti.³ Böylece tahta oturduktan sonra da saltanatının onaylanmamasıyla Halife tarafından ikinci kez veto edilmiş oldu. Öte yandan tâbi olduğu Sultan Sencer'in onayını almaksızın tahta çıkması, Büyük Selçuklu Devleti tarafından da tanınmamasına sebep olacaktı. Zira büyük sultandan izinsiz tahta çıkması, Ortaçağ'ın hâkimiyet telakkisine ters düşen bir durumdu.

Davud, saltanata geçtiği sırada küçük yaşlarda olmasından dolayı Atabegi Aksungur el-Ahmedîli ve devlet adamlarının tesiri altında kalınca, diğer taht iddiacıları da bunu fırsat bilerek harekete geçmekte gecikmemişlerdi. Nitekim ilk harekete geçen amcası Mesud olmuştu. Sultan Davud, Zilkade 525/Eylül-Ekim 1131'de Hemedân'dan Azerbaycan'a gelince amcası Mesud'un Tebriz'i işgal ettiği haberini almıştı. Bunun üzerine Davud da Tebriz'e doğru sefere çıkıp şehirde bulunan amcasını 30 Muharrem 526/22 Aralık 1131'e kadar muhasara etmişti. Bu mücadeleden iki taraf da bir sonuç alamayınca anlaşma yapmak zorunda kalmışlardı.⁴ Anlaşmaya göre Davud Tebriz kuşatmasını kaldırıp geri çekilecek, Mesud da Tebriz'i terk edecekti. Ancak Mesud, Tebriz'den ayrıldıktan sonra etrafına toplanan askerlerle birlikte Hemedân'a hareket edip tahta oturmuştu. Bu sırada Halife'ye de bir elçilik heyeti göndererek hutbenin adına okunmasını istemiş, fakat "Kimin adına hutbe okunacağına ancak Sencer karar verebilir" yanıtını almıştı. Ayrıca Halife, Sultan Sencer'e haber gönderip hutbe

- 1 İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, X, Haydarâbâd 1359, s. 24; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, IX, çev. Tercüme Heyeti, Ocak Yayınları, İstanbul 2016, s. 82; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mirâtü'z-zamân fi tevârihi'l-âyân*, nşr. İbrahim ez-Zeybek, XX, Beyrut 1434, s. 233; Ebü'l-Fidâ, *Târihu Ebü'l-Fidâ*, III, İstanbul 1331, s. 5; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel: Selçuklular Tarihi Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, I, çev. Ali Öngül, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2017, s. 165. Bazı kaynaklar Davud'un babasından sonra tahta oturduğunu kabul etmemektedirler. Örneğin bk. Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, I, çev. Ahmed Ateş, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 201; Reşidü'd-din, Fazlullâh, *Câmi'ü't-tevârih: Zikr-i târih-i Âl-i Selçûk*, çev. Erkan Göksu – H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010, s. 131; Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târih-i güzide: Zikr-i pâdişâhân-i Selçukiyân*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 81.
- 2 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 86; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kurub fi ahbârî Beni Eyyüb*, I, nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1953, s. 47.
- 3 Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mirâtü'z-zamân*, XX, s. 233; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: İkinci İmparatorluk Devri*, II, TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 167.
- 4 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 86; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kurub*, I, s. 47; İbn Haldun, *el-İber: Târihu İbn Haldun*, V, nşr. Halil Şehâde-Süheyl Zekkar, Beyrut 2000, s. 67 (26 Muharrem 526/18 Aralık 1131 olarak vermiştir); Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 170; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Abbâsilerin İkinci Dönemi (447-656/1055-1258)*, IV/5, çev. İsmail Yiğit, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1986, s. 74.

konusunda hiçbir taht müddeine izin vermemesini, sadece kendi adına hutbe okunması gerektiğini bildirmişti.⁵ Halife'den olumlu yanıt alamayan Mesud durumunu güçlendirmek için Musul hâkimi İmadeddin Zengî'den yardım istemişti.⁶

Davud'a karşı harekete geçen ikinci taht iddiası da Fârs ve Hûzistan hâkimi Melik Selçukşah olmuştu. Selçukşah, Atabegi Karaca es-Sâki ve beraberinde büyük bir ordu ile Bağdat'a gitmişti. Halife, Selçukşah'ı iyi karşılayıp ikramlarda bulunmuş ve kendisine bağlı kalacağına dair ondan yemin almıştı.⁷ el-Müsterşid, ona bu kadar izzet ve ikram göstermesine rağmen onun adına da hutbe okutmamıştı. Bu sırada Melik Mesud'un elçileri de Bağdat'a gelerek Halife'den Mesud adına hutbe okutmasını tekrar istemişlerdi. Bu isteğinin bir kez daha Halife tarafından reddedilmesi üzerine Mesud, Bağdat üzerine sefere çıkmıştı. Mesud'un geldiğini haber alan Halife Bağdat'da bulunan taht iddialarıyla ittifak kurmuştu. Halife'nin yanında Melik Selçukşah ve Atabegi Karaca es-Sâki; Mesud'un yanında ise İmadeddin Zengî yer almaktaydı. Vuku bulan çarpışmaların neticesinde Zengî'nin, Atabeg Karaca'ya yenilmesinden sonra Mesud mecburen rakipleri ile anlaşma yoluna gitmişti.⁸ Onu kardeşi ve Halife ile anlaşmaya iten sebep, Sultan Sencer'in kendisine karşı harekete geçtiği ve Rey'e vardığı haberini almasıydı (Cemaziyelevvel 526/Mart-Nisan 1132). Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre, Irak, el-Müsterşid'in vekili tarafından idare edilecek, Mesud Irak Selçuklu Devleti'nin başına geçecek, Selçukşah da onun veliahdı olacaktı. Bundan sonra Mesud, Bağdat'a dönüp saltanat sarayına yerleşirken, beraberindeki Selçukşah da şahnelik konağına yerleşmişti.⁹ Bu durumda Irak Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı Mesud mu oluyordu? Sultan Sencer'den onay almayan Mesud'un sultan olduğuna dair tek işaret, Bağdat'ta saltanat sarayına yerleşmesidir.

Öte yandan yapılan anlaşmaya göre Halife'nin de Selçuklu melikleri ile birlikte Sencer'e karşı yapılacak savaşa katılması kararı alınmıştı. Halife müttelikleriyle birlikte 6 Cemaziyelâhir 526/24 Nisan 1132'de Bağdat'tan çıkarsa da temkinli davranarak şehirden çok fazla uzaklaşmamıştı. Nitekim bu sırada Sultan Sencer'in, Bağdat şahneliğine İmadeddin Zengî'yi atadığı ve Hille'yi de ezeli düşmanı Dübeyz b. Sadaka'ya iktâ ettiğİ haberini almıştı. Bunun üzerine 3 Receb 526/21 Mayıs 1132'de Sultan Sencer adına hutbe okumayı kesmişti.¹⁰ Diğer taraftan 8 Receb 526/25 Mayıs 1132'de vuku bulan Dînever Savaşı'nda Sultan Sencer'e yenilen Mesud kaçmak zorunda kalmıştı. Öte yandan Halife de 27

5 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 86; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 364; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurub*, I, s. 47; İbn Haldun, *el-Iber*, V, s. 68; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 170; Köymen, II. *İmparatorluk Devri*, s. 168; Hüseyin Emin, *Târihu'l-Irak fi asri's-Selçûki*, Bağdad 1965, s. 101; Eric J. Hanne, *The Caliphate Revisited: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad*, (Basılmamış Doktora Tezi), The University of Michigan, Michigan 1988, s. 326-327.

6 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 86. Ebü'l-Ferec, Mesud'un Halife'nin cevabını aldıktan sonra Musul'daki Zengî'nin yanına giderek ona karşı savaş başlatmak için yardım ve para talebinde bulunduğunu aktarmaktadır (Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 364).

7 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 86; Ebü'l-Fidâ, *Târihu Ebü'l-Fidâ*, III, s. 6; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 378; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 170.

8 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 240.

9 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 87; İbnü'l-Verdi, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular* [Târihu İbnü'l-Verdi: Tetimmetü'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer], çev. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 87; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 170.

10 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 240.

Receb 526/13 Haziran 1132 tarihinde Hısnü'l-Berâmîk'te Zengî ve Dübeyş ile karşılaşp rakiplerini mağlup etmeyi başarmıştı.¹¹ Sencer sonrasında yeğenini affetmişse de Irak Selçuklu Devleti tahtına Muhammed Tapar'ın başka bir oğlu olan II. Tuğrul'u oturtmuştur.¹² Bütün bu gelişmeler sırasında Davud sessiz kalmayı tercih etmiş ve gücünü toparlamaya gayret göstermiştir.

2. Melik Davud'un Sultan II. Tuğrul Döneminde Saltanat Mücadelesi

II. Tuğrul, Irak Selçuklu Devleti tahtına geçince ona karşı isyanlar da başlamakta gecikmemişti. Nitekim ilk isyan hareketi de yeğeni Melik Davud'dan gelmişti. Davud daha önce amcası Mesud'a karşı tahtını koruyamayınca Azerbaycan'a çekilmek zorunda kalmıştı. Yanında kalabalık bir asker güruhu, Atabeg Aksungur el-Ahmedîli, Emîr Sadüd-devle, Barankuş ez-Zekevî, Karaca'nın iki oğlu, es-Safiyü'l-evhed Ebü'l-Kasım ve ileri gelen emîrlere bulunuyordu. Bu kişiler yeniden tahtı ele geçirmesi için Davud'u teşvik etmişlerdi. Bu doğrultuda Tebriz'den harekete geçen Davud ve maiyeti, Hemedân'a yönelince Sultan II. Tuğrul da yaklaşan bu grubun üzerine gitmişti. Ancak daha savaş başlamadan Davud'un bir grup askeri, II. Tuğrul'un tarafına geçmişlerdi.¹³ İki taraf Hemedân civarında karşı karşıya geldiğinde Sultan II. Tuğrul'un ordusunun sağında İbn Porsuk, solunda Kızıl, ordunun önünde de Karasungur yer almaktaydı. Davud'un ordusunun sağ cenahında Barankuş ez-Zekevî, diğer taraflarda ise isimleri zikredilmeyen emîrlere yer almaktaydı.¹⁴ Savaş sırasında Barankuş'un mücadeleye dahil olmaması üzerine askerler arasında ihtilaf çıkmış, nihayetinde Davud'un safları bozulmuştu. Oluşan bu kaostan yararlanan II. Tuğrul galip gelmişti. Davud ve Aksungur el-Ahmedîli savaş sonrası kaçmayı başarmışlarsa da aralarında Barankuş ez-Zekevî'nin de bulunduğu birçok emîr esir düşmüştü.¹⁵

Bu mağlubiyet üzerine Melik Davud herhangi bir faaliyette bulunmayıp atabegi ile Bağdat'a gelmişti (Zilkade 526/Eylül 1132). Halife onu güzel karşılayıp izzet ve ikramda bulunarak, saltanat sarayında misafir etmişti.¹⁶ Öte yandan Mesud, Davud'un Bağdat'a gittiğini öğrenince, o da buraya doğru harekete geçmişti. Şehre yaklaştığında Davud, amcasını karşılayıp, atından inerek ona hizmet etmiş ve ikisi birlikte şehre girmişlerdi. Zamanın hâkimiyet telakkisine göre Davud'un bu hareketi, amcası Mesud'un üstünlüğünü kabul ettiğini göstermektedir. Mehmet Altay Köymen bu durumu "saltanattan kendi isteğiyle vazgeçtiği düşünülebilir" şeklinde yorumlamıştır.¹⁷ Fakat durumun

11 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 89; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 240; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 87; Nuran Ünal, *Abbasi Halifesi el-Müsterşid-Billâh ve Dönemi (512/1118-529/1135)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 109.

12 Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 71; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 88; Bundârî, *Zubdet el-Nusra ve Nuhbet el-Ustra*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 147; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 240; Reşidü'd-dîn, *Câmi'ü't-tevârih*, s. 131; Ebü'l-Fidâ, *Târihu Ebü'l-Fidâ*, III, s. 6; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, s. 378; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 87.

13 Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 148-149.

14 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 91.

15 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 91; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 149; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 167.

16 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 91; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 167.

17 Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 208.

böyle olmadığı, Davud'un sonraki faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Onun bu davranışı bizce Sultan II. Tuğrul'a karşı, Mesud ile ittifak kurma gayreti olarak yorumlanabilir. Ardından Mesud, Safer 527/Aralık 1132-Ocak 1133'te saltanat sarayına inerek el-Müsterşid'den adına hutbe okutmasını talep etmiştir. Muhatabı, bu kez onun talebini kabul ederek hutbelerde önce Mesud'un sonra da Davud'un adını okutmuştur.¹⁸ Irak Selçuklu Devleti'nin başında II. Tuğrul bulunmasına rağmen, Halife tarafından Mesud sultan, Davud da veliaht ilân edilmiştir. Sonrasında 5 Rebülevvel 527/14 Ocak 1133'te Halife, Mesud ile Davud'a hediyeler verip¹⁹ Mesud'a "Bu nimetleri şükür ile karşıla, açık olarak Allah'tan kork ve günahattan kaçın"²⁰ şeklinde nasihatte bulunmuştur. Ayrıca her biri ayrı cins ve renkten yedi hilat giydirmişti. Akabinde iki kılıç kuşatıp kıymetli taş ve yakutlarla süslü taş, her koluna iki altın bilezik takmıştır.²¹

Törenden sonra, Mesud ve Davud kendi orduları ve halifenin kuvvetleri ile 6 Rebülevvel 527/27 Ocak 1133'te Azerbaycan'a doğru yola çıkmışlardı. Halife kendi namına sefere iştirak edenlere siyah çadır ve sancak vermiş,²² ayrıca ordu yola çıkıp Merağa'ya varınca Aksungur el-Ahmedîli de onlara pek çok mal ve erzak göndermişti. Mesud, Azerbaycan'ın bütün şehirlerini ele geçirip, bölgede bulunan ağabeyine bağlı bütün devlet görevlilerinin kaçmasını sağlamıştı.²³ Sultan II. Tuğrul'un ordusuyla birlikte hareketi üzerine iki taraf 18 Receb 527/25 Mayıs 1133'te karşılaşmış ve neticede savaşı kazanan Mesud, başkent Hemedân'ı ele geçirmiş, II. Tuğrul ise Cibâl'e kaçmıştı.²⁴

Mesud ve II. Tuğrul arasında gerçekleşen bu savaş sırasında Davud'un durumu hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ancak muhtemelen onun Azerbaycan'da isyan hazırlıkları içerisinde olduğu tahmin edilebilir. Zira söz konusu savaşın ardından Davud'un Azerbaycan'da isyan ettiği haberi gelmiştir. Bunun üzerine Mesud hızlı bir şekilde harekete geçip yeğenin üzerine yürümüş ve onu Ruindiz Kalesi'nde kuşatmıştır. Bu sırada II. Tuğrul da asker toplamaya başlamıştır. Mesud'un tarafında yer alan bazı emîr ve askerlerin II. Tuğrul'un safına geçmeleri üzerine o da kuşatmayı kaldırıp, kendisi için daha büyük tehlike arz edebilecek kardeşine karşı harekete geçmiştir. Nitekim Tuğrul bazı şehirleri ele geçirerek yeniden Mesud'un üzerine yürümüş ve onu Ramazan 528/Temmuz 1132'de mağlup edip kaçmak zorunda bırakmıştır.²⁵

18 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 94; Reşîd-ü'd-dîn, *Câmi'ü't-tevârih*, s. 132; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 167. Hüseyin ve Bundârî Davud'un adının hutbelerde zikredildiğine dair herhangi bir bilgi vermemekle beraber Mesud için yapılan törenden sonra Halife'nin Davud ve Atabegi Aksungur'u Mesud'a teslim ettiğinden bahsetmektedirler (Hüseyin, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 71-72; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 160).

19 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 248.

20 Hüseyin, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 71.

21 İbnü'l Kalânîsi, *Zeylu Târihi Dimaşk*, tahkik. Arif Ahmed Abdülgani, Dimaşk 2013, s. 310; Hüseyin, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 71-72; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 159-160; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 212.

22 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, s. 29.

23 Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 168; Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, Çiği Kitapevi, Konya 2001, s. 134-135.

24 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 248; Reşîd-ü'd-dîn, *Câmi'ü't-tevârih*, s. 132; Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 213.

25 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 101; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 168.

Sultan II. Tuğrul, kardeşini mağlup ettikten sonra emîrlerinden Karasungur'u Melik Davud'un üzerine göndermiştir. Taraflar arasındaki mücadelede Davud'un yenilip maiyetinin büyük bir kısmının öldürülmesi neticesinde II. Tuğrul saltanatına karşı oluşan tehlikeleri tamamen ortadan kaldırmıştır.²⁶ Hadiseler dikkatle incelendiğinde Melik Mesud ile II. Tuğrul arasındaki savaş sırasında Davud'un olaylara müdahil olmadığı görülmektedir. Daima bir fırsat bekleyen Davud'un iki taht iddiacısı birbirini zayıflattıktan sonra olaylara müdahale ettiği, kardeşler arasındaki mücadeleler esnasında da asker toplayıp saltanatı tekrardan ele geçirmek için faaliyetler yürüttüğü muhtemeldir.

Bu gelişmeler olurken Mesud'un yenilgi haberini alan Selçukşah da hemen harekete geçip ondan önce Bağdat'a gelmiş ve el-Müsterşid tarafından iyi karşılanarak saltanat sarayında konuk edilmiştir. Her ne kadar mağlup olarak şehre dönse de Mesud da Halife tarafından iyi bir şekilde karşılanıp saltanat sarayına yerleştirilmiştir. Kısa bir süre sonra Halife'nin maiyetindeki bazı emîrlerin, Mesud'a sığınması ve bu şahısların iade edilmesini istemesine rağmen muhatabının buna yanaşmaması ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur.²⁷ Bunun üzerine Halife de Mesud ve yanındaki emîrlerin hemen Bağdat'ı terk etmelerini istemiştir. Aralarındaki anlaşma bozulduğundan 14 Zilhicce 528/15 Ekim 1134'te Mesud şehirden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ancak gidebileceği herhangi bir yer olmadığı için mecburen Bağdat'ın dış kapılarının birinin yakınında konaklamıştır. Fakat bu hareketi ile Halife'yi endişelendirmiş, Halife de onu merkezinden zor kullanarak uzaklaştırmaya karar vermiştir.²⁸

3. Melik Davud'un Sultan Mesud Döneminde Saltanat Mücadelesi

Sultan II. Tuğrul, Mesud ile savaşmak için sefere çıkacağı sırada hastalanıp 3 Muharrem 529/24 Ekim 1134'te Hemedân'da vefat etmişti.²⁹ Onun vefatından sonra bazı Irak emîrleri, Mesud'a derhal bir haberci gönderip tahta oturması için hızlı bir şekilde Hemedân'a gelmesini bildirmişlerdi. Ancak bazı emîrler de bu sırada Tebriz'de bulunan Davud'a haber gönderip aynı şekilde onu saltanatı ele geçirmesi için Hemedân'a davet etmişlerdi. Lakin Mesud hızlı bir şekilde hareket ederek³⁰ yeğeninden önce Hemedân'a ulaşmış ve böylelikle Irak Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı Mesud olmuştu. Sonrasında Melik Davud cephesinde olumsuz bir gelişme daha yaşanmış ve maiyetindeki komutanlar toplu bir şekilde Mesud'un saflarına geçmişti. Bu durum Davud'u güçten düşürerek saltanat mücadelesinden bir süreliğine uzaklaşmasına sebebiyet vermişti. Öte yandan Mesud tahta

26 Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 73; Bundâri, *Zubdet el-Nusra*, s. 157.

27 Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 253.

28 İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, X, s. 36.

29 Zahîrüd-din Nişâbüri, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, Köpernik Kitap, İstanbul 2018, s. 125; Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 73; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, X, s. 36; Ravendî, *Râhatü's-sudûr*, I, s. 201; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 264; Reşîdü'd-din, *Câmi'ü't-tevârih*, s. 133; Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebü'l-Fidâ*, III, s. 9; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 88; Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târîh-i güzîde*, s. 81; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 169; Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 247; Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 137.

30 Ravendî, *Râhatü's-sudûr*, I, s. 217; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 264; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ fî sîreti'l-enbiyâ ve'l-mülâk ve'l-hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye)*, çev. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 205; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 248.

çıktıktan sonra yeğeni tarafından gelecek herhangi bir tehlikeyi önlemek amacıyla onu veliahdı ilan etmişti. Ayrıca kızı Gevher Hatun ile evlendirerek ona Azerbaycan, Errân ve Ermeniyeye bölgelerini ikta olarak tevdi etmiştir.³¹

Daha önce ilişkileri bozulan el-Müsterşid ile Mesud'un arası Mesud karşıtı bazı emîrlerin Halife'nin himayesine girmesiyle daha da gergin hale gelmiştir.³² Halife'nin maiyetine giren emîrler, onu Mesud'un üzerine sefer düzenlemesi için kıskırtmış ve bu hedeflerine de ulaşmışlardır.³³ Bunun neticesinde Halife, Bağdat'ta Mesud adına okunan hutbeye son verip 18 Receb 529/4 Mayıs 1135'te Sultan Sencer ile Melik Davud adına hutbe okutmaya başlamıştır. Bu tercihi ile Mesud'un sultanlığını tanımadığını gösteren Halife, bununla da yetinmeyip bir Selçuklu sultanına savaş açmasının dinî bakımdan sorun teşkil etmemesi için fakihlerden fetva almıştır.³⁴

Diğer taraftan Halife'nin hutbelerde adını zikrettirmesiyle Davud ilk defa Bağdat'ta Irak Selçuklu Devleti sultanı olarak tanınmıştır. Nitekim yukarıda da zikredildiği üzere daha önce ne babası Sultan Mahmud tarafından veliaht tayin edildiğinde ne de Mahmud'un vefatından sonra sultan olarak tahta çıktığında adına hutbe okutulmamıştı. Bir ara Mesud'un veliahdı olarak hutbelerde ismi zikredilmişse de müstakil olarak adına hutbe okunması ilk defa bu vesile ile gerçekleşmiştir. Söz konusu durum Halife'nin neden Davud adına hutbe okuttuğu sorusunu da beraberinde getirmektedir. Esasen Melik Selçukşah'ın herhangi bir faaliyette bulunmaması ve Halife ile münasebet halinde olmayışı, ayrıca Sultan Sencer'in Mesud'un sultanlığını kabul etmesi, Halife'yi mecburî olarak ortada olan tek taht iddiası Davud'a sevk etmiştir. Diğer taraftan Halife, Irak Selçuklu tahtında karışıklıkların daha da artmasını sağlayarak dünyevi iktidarı ele geçirebilmek için daha rahat bir ortam elde edebilecekti.

Emîrlerin kıskırtması sonucunda Sultan Mesud ile savaşmaya karar veren Halife el-Müsterşid Billâh, 19 Receb 529/5 Mayıs 1135'te Bağdat'tan çıkararak ordugâhına gitmiş, 8 Şaban 529/24 Mayıs 1135'te de buradan ayrılarak harekete geçmişti. Halife'nin yol boyunca tereddütlü olması ve yavaş ilerlemesi Sultan Mesud'un işine yaramış ve rakibinin maiyetindeki bazı komutanları kendi safına çekmeyi başarmıştı.³⁵ 7.000 kişi olarak yola çıkan halifelik ordusunun mevcudu, bir süre sonra 5.000 kişiye inince Halife de İmadeddin Zengî'den yardım talebinde bulunmuş, ancak gelen kuvvetler yetersiz kalmıştı.³⁶

Bu sıralarda Azerbaycan'da bulunan Davud, Halife'ye bir elçi yollayarak Dînever'de beraberindeki askerlerle kendisine katılmak istediğini bildirmiş, fakat muhatabı bu isteğe olumlu cevap vermemiştir.³⁷ Halife'nin sefere çıkmadan önce Davud adına hutbe okutmasına rağmen yardım teklifini reddetmesi

31 Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 221; Ergin Ayan, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 111; Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, "Mesud, kız kardeşi Gevher Hatun'u Davud'a eş olarak verdi" diyerek Gevher Hatun'un Sultan'ın kız kardeşi olduğunu belirtmektedir (*Târih-i güzîde*, s. 82).

32 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 111.

33 Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 161; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, s. 206.

34 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 266; Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 260.

35 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 267; Ünal, *Abbasi Halifesi el-Müsterşid-Billâh ve Dönemi*, s. 126.

36 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 264-265.

37 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, s. 45; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 267.

dikkate şayandır. Bu durum onun artık hiçbir Selçuklu meliki ile ittifak yapma niyetinde olmadığını ve Selçuklu sultanlarının vesayetinden tamamen kurtulmak istediğini göstermektedir.

Sultan Mesud ile Halife arasında 10 Ramazan 529/24 Haziran 1135'te Hemedân yakınlarındaki Dâymerc'de yapılan savaş Selçukluların galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Halife ve devlet erkânından birçok kişi esir edilmiştir. Savaşın ardından taraflar arasında anlaşmalar yapılmış ve Mesud, Halife ile birlikte Hemedân'a gelmiştir. Sünnî İslâm âleminin dinî liderinin esir edilmesi birçok bölgede halkın tepkisine sebebiyet vermiştir. Bir ay kadar el-Müsterşid'i Hemedân'da esir olarak tutan Mesud, Davud'un onu kurtarmak için harekete geçtiği haberini alınca, Halife ile Merağa'ya gitmek üzere Şevval 529/Temmuz-Ağustos 1135'te yola çıkmıştır.³⁸ Bu sırada Sultan Sencer, Mesud'a bir mektup yollayarak Halife'yi serbest bırakmasını ve ona saygıda kusur etmemesini bildirmiştir. O da amcasının emirlerini uygulayıp Halife'yi Bağdat'a gönderme hazırlıklarına başladığı sırada Sencer tarafından gönderilen ikinci bir elçilik heyeti gelmiştir. Mesud, bu heyeti karşılamaya çıktığı sırada el-Müsterşid Billâh, 17 Zilkade 529/29 Ağustos 1135'te Bâtınîler tarafından öldürülmüştür.³⁹

Halife el-Müsterşid'in öldürülmesinden sonra hilafet makamına geçen oğlu er-Râşid Billâh ile beraber Davud'un yeniden sultan olma umudu doğmuştur. Filhakika yeni Halife, Mesud'un saltanatına karşı çıkan Selçuklu emirleri ile İmadeddin Zengî'yi yanına çekerek bir ittifak kurmayı amaçlamıştır. Bu ittifaka olumlu bakan Davud da 4 Sefer 530/14 Kasım 1135'te Bağdat'a ulaşmıştır. Ardından Zengî, Barankuş Bazdar, Alpkuş el-Kebîr, Bozaba, İbn Porsuk ve İbn Ahmedîlî gibi Mesud aleyhtarları komutanlar, el-Müsterşid'in nedimi İkbâl ve Sadaka b. Dübeys de şehre gelmiştir.⁴⁰

Halife er-Râşid, Davud'a karşı pek sıcak davranmasa da hutbelerden Sultan Sencer ve Mesud'un adını çıkartıp, 12 Safer 530/22 Kasım 1135'te sadece onun adına hutbe okutmuştur.⁴¹ Bununla ilgili olarak İbnü'l-Esir, Halife'nin bir süre Davud adına hutbe okutmadığını, buna karşılık Davud'un Bağdat şehir duvarlarının tamiratını sekteye uğratacak bir takım işler yapmasının üzerine Halife'nin mecbur kalarak onun adına hutbe okuttuğunu aktarmaktadır.⁴² Davud, daha adına hutbe okunmadan

38 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 267-268; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 369; Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebü'l-Fidâ*, III, s. 10; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 89; Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 275.

39 İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ fî târihi'l-Hulefâ*, nşr. Taki Biniş, Meşhed 1363/1984, s. 185; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylu Târîhi Dımaşk*, s. 325; Azîmî, *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle ilgili Bölümler (h. 430-538=1038/1039-1143/1144)* [Târîh], yay. haz. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 72; İbnü'l-Ezrak, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992, s. 51; Ravendî, *Râhatü's-sudûr*, I, s. 218; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 162; İbnü'l-Tiktaka, *el-Fahrî fî el-âdâbi's-sultânîyye ve'l-duveli'l-İslâmîyye*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s. 214; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, XII, s. 386; Hamdullâh Müstevfî-i Kazvîni, *Târîh-i güzide*, s. 82; Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebü'l-Fidâ*, III, s. 10; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 89; Suyûtî, *Halifeler Tarihi [Târîhü'l-hulefa]*, çev. Onur Özatağ, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2014, s. 44. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklu Hilafet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife el-Müsterşid'in Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 39, (2004), s. 1-35; Bernard Lewis, *Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, çev. Ali Aktan, Sebül Yayınevi, İstanbul 1995, s. 57.

40 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 120; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 175; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1978, s. 42.

41 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, s. 55; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 120; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 282; Reşîdü'd-dîn, *Câmi'ü't-tevârih*, s. 136; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 175; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 257.

42 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 120.

Barankuş Bazdar'ı Bağdat şahnesi atayıp Mesud'un sultanlığını kabul etmediğini göstermiştir. Adına hutbe okunmasıyla da saltanatı Halife tarafından onaylanmıştır.⁴³ Her ne kadar o, güç gösterisinde bulmuşsa da Bağdat'ta İmadeddin Zengî'nin nüfuzu daha da artmış, Davud'un vezirliğine de Zengî'nin isteği ile Ali b. Sadaka atanmıştır.

Bağdat'ta toplanan Halife – Davud – Zengî ittifakını haber alan Mesud ordusuyla birlikte şehre doğru harekete geçmiştir. Halife, onun üzerlerine doğru geldiğini haber alınca müttefiklerine sadakat yemini ettirip bizzat kendinin de savaşa katıldığını göstermek için 22 Şaban 530/26 Mayıs 1136'da saltanat çadırını açtırmıştır. Fakat şehirden çıkış hazırlıkları yapıldığı sırada müttefiklerin arası açılmış, böylece Davud da ittifaktan ayrılıp Ağustos 1136'da Azerbaycan'a dönmüştür.⁴⁴ Gelişmeleri takip eden Mesud ise halifelik ordusundaki bazı kumandanlara ve Zengî'ye mektuplar göndererek onları kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu arada Zengî de durumun kötüye gittiğini anlayınca Musul'a dönmek istemiştir. Halife de yanında kalan az sayıda askerle Mesud'a karşı koyamayacağını anlayınca Bağdat'tan ayrılarak Zengî ile birlikte 14 Zilkade 530/14 Ağustos 1136'da Musul'a gitmiştir.⁴⁵

Burada asıl bizi ilgilendiren konu Davud'un adına hutbe okunup sultan ilân edilmesine rağmen neden bu savaşa iştirak etmeyip Bağdat'ı terk ettiği. Zengî ile yaşadığı gerginlik görünürdeki sebep olsa da bunun farklı sebepleri de mevcuttur. Bir taraftan adına hutbe okutmayı bile zorlamalarla gerçekleştiren Halife'nin savaş sonrası vaatlerini yerine getirmeyeceği düşüncesi, diğer taraftan Zengî'nin halifelik makamı üzerinde oldukça fazla söz sahibi olması ve savaş sonrasında Halife'ye her istediğini yaptırabileceği, ayrıca kendi üzerinde bile tahakküm kurabileceği şüpheleri, Davud'un ittifaktan ayrılmasına sebep olarak akıllara gelmektedir. Kaynaklarda bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi olmadığından bunların hangisinin ve ne kadarının doğru olduğunu tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak Davud'un artık bu ittifaktan bir fayda gelmeyeceğini anlamış olması kuvvetle muhtemeldir.

İttifakın dağılmasının ardından Bağdat'a giren Sultan Mesud, ilk iş olarak Halife er-Râşid Billâh'ı azledip yerine el-Müktefi Liemrillâh'ı 18 Zilkade 530/18 Ağustos 1136'da hilafet makamına geçirmiştir.⁴⁶ Sabık Halife er-Râşid Billâh, Musul'da ikamet ettiği sırada Sencer'in yolladığı elçi, Zengî'den sabık Halife'yi şehirden uzaklaştırmasını ve yeni Halife'ye biat etmesini istemiştir. Nitekim o da mecbur kaldığından er-Râşid'den şehri terk etmesini istemiş ve Melik Davud'un yanına gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine er-Râşid, Musul'dan ayrılarak Azerbaycan'a gitmiştir.⁴⁷

43 Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 291.

44 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 124; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 164; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 90; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 263; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 176.

45 Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 73; Ebu'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 371-372; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 90; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 176; Özgüdenli, *Selçuklular*, I, s. 257.

46 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 125; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, XX, s. 684-685; Ebu'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 372; İbnü't-Tiktaka, *el-Fahrî*, s. 218; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 90.

47 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, s. 68; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, XX, s. 295; Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 303. İbnü'l-Adîm, Zengî'nin Mesud'a meylettiğini fark eden Halife'nin kendi isteğiyle buradan gitmek için teklifte bulunduğunu belirtmektedir [Bugyetü't-taleb fî tarihi Haleb (*Selçuklular Tarihi Seçmeler*), çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 162].

Sultan Mesud, Bağdat'ta idarî ve siyâsî düzenlemelere başlamış ve kendisine karşı yapılan ittifakta yer alan Melik Davud'un cezalandırılması için Emîr Karasungur'u göndermiştir. Melik'i Azerbaycan'ın her yerinde arayan Karasungur, onu Merağa yakınlarında yakalayıp mağlup etmiştir (531/1136). Ancak Davud savaş meydanından kaçmayı başarmış ve Hûzistân'a giderek buradaki Türkmen ovalarından yaklaşık 10.000 kişiden müteşekkil yeni bir ordu kurmuştur. Sonrasında Tuster üzerine yürüyen Davud, şehri kuşatınca burayı elinde bulunduran Selçukşah da kardeşi Mesud'dan yardım istemiş, nihayetinde Davud üzerine gönderilen kuvvetleri mağlup etmeyi başarmıştır.⁴⁸

Bu savaş öncesi Mesud'a karşı Davud'un yanında yer almış olan Alpkuş es-Silâhî, Tuster Hâkimi Porsukoğlu Porsuk, Hemedân Şahnesi Sungur Humartekin ve birçok emîr, Sultan Mesud'un yanına gelip af dilemişlerdir. O da kendilerine emân verip Alpkuş es-Silâhî'yi de Bağdat şahnesi olarak atamıştır⁴⁹. Davud'u destekleyen birçok emîrin Sultan Mesud'un safına geçmesi, onu güçten düşürse de mücadelesinden vazgeçmeyip başka müttefikler bulmaya çalışmıştır. Fazla bir süre geçmeden de aradığı fırsat eline geçmiştir.

Neticede Mesud'un saltanatına ve Halife el-Müktefî'nin hilâfetine karşı olan Fars hâkimi Emîr Mengüpars, Hûzistân naibi Bozaba, Halhal hâkimi Abdurrahman Toğayürek ve Melik Davud aralarında anlaşma yapmışlardı. Ayrıca er-Râşid Billâh'a kendisini tekrardan halifelik makamına geçirme sözü vererek bu ittifaka dahil olmasını istemişlerdir. Sabık Halife fiilen savaşa katılmasa da bu asileri desteklemiştir.⁵⁰ Sultan Mesud, söz konusu ittifakı haber alınca Emîr Karasungur, Bazdar, Çavlı Candar ve Zencan hâkimi Sungur'u üzerlerine göndermişse de herhangi bir başarı elde edememiştir.

Öncü birlikler başarısız olup geri dönünce Mesud bizzat kendisi ordusunun başına geçerek bahar ayında asilerin üzerine yürümüştür. 1 Ramazan 532/13 Mayıs 1138'de Gürşenbe denilen yerde meydana gelen savaşta Mesud galip gelmiş⁵¹ ve Mengüpars esir edilip öldürülmüştür. Öte yandan Sultanın adamları, kesin bir galibiyet aldıklarını düşünüp yağmaya daldıkları sırada Emîr Bozaba ve maiyetindeki birlikler onlara saldırıp yenilgiye uğratmış⁵², birçok komutan esir alınmış, Mesud Azerbaycan'a gidince de Davud Hemedân'a girmiştir. er-Râşid de bu savaş sonrası Hemedân'a gelmiştir.⁵³ Ancak asiler galip gelmelerine rağmen elde ettikleri fırsatı değerlendirememişlerdir. Kısa sürede aralarında ihtilaflar meydana gelmiştir. Zira bazıları Irak'a yürüyüp orayı ele geçirmeyi, bir kısmı ise Sultan Mesud ile anlaşma taraftarı olmuşlardır. Bu zaferde büyük bir payı olan Bozaba ise Mengüpars'ın ölümünden sonra boş kalan Fars'ı ele geçirmek istiyordu. Nihayetinde diğerlerinden ayrılarak Fars'a gitmiş ve buraya hâkim olmuştur.⁵⁴ Bunun üzerine Davud da yanına sabık Halife er-Râşid'i alarak evvelâ Fars'a oradan da Hûzistân'a gitmiştir. Sultan Mesud, onları Irak'tan uzaklaştırmak

48 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 128; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 177.

49 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 129.

50 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 139; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 177.

51 Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 77; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 167.

52 İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 90-92; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 265.

53 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 139.

54 Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 77; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 139.

için Bağdat'a doğru yönelince onunla savaşmayı göze alamayan Davud yeniden Fars'a dönmüştür. er-Râşid tek kalınca İsfahan'a gitmiş ve 25 Ramazan 532/6 Haziran 1138'de de maiyetinde bulunan askerler tarafından öldürülmüştür.⁵⁵

Sultan Mesud rakiplerini bertaraf ettikten sonra amcası Sencer'in de baskısından kurtulmak için onun kendisine tayin ettiği vezir Dergüzin'i görevden alıp yerine Hazinekar Kemalüddîn Muhammed b. el-Hüseynî'yi atamıştır. Yeni vezirin yaptırımlarından memnun olmayan bazı emirler, Azerbaycan hâkimi Karasungur ile arasını bozmaya çalışmışlardır. Vezir Kemalüddîn, Karasungur'un devlet üzerindeki baskısından kurtulmak için Fars hâkimi Bozaba'yı yardıma çağırınca, gelişmelerden haberdar olan Karasungur da Melik Davud ve Melik Selçukşah ile anlaşma yaparak Hemedân'a yönelmiştir. Karasungur, Sultan'a haber gönderip, ya vezirinin başını göndermesini ya da savaşıp Selçuklu meliklerinden birini onun yerine tahta geçireceğini bildirmiştir. Zor durumda kalan Mesud, vezirinin başını kesip Şevval 533/Haziran 1139'da Karasungur'a göndermiştir.⁵⁶ Karasungur hemen sonrasında kendi veziri İzzü'l-mülk Mecdüddîn'i Sultan'ın yeni veziri olarak tayin etmiştir. Böylece Sultan Mesud, Selçuklu melikleri ve amcasının baskısından kurtulmaya çalışırken bu defa da komutanların baskısı ve tesiri altına girmiştir.⁵⁷

Bu olaylardan sonra Karasungur, Melik Davud ve Selçukşah ile birlikte Mengüpars isyanı sırasında Bozaba tarafından öldürülen oğlunun intikamını almak üzere Fars'a doğru yola çıkmıştır. Karasungur, müttefikleri gelene kadar öncesinde şehirden kaçan Bozaba'nın yokluğunda burayı kolayca ele geçirmiştir. Davud'un bu seferden sonraki faaliyetleri hakkında mevcut kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Bundârî, Davud'un bir grup askerini ismini belirtmediği bir yere gönderdiğini, askerlerinin Mükrem'e geldiğinde, Hûzistân havasının onlara yaramadığını ve hayvanların ilerlememesinden dolayı burada kaldıklarını bildirmektedir.⁵⁸ Davud'un hangi maksatla askerlerini buraya gönderdiği veya neden başlarında bulunmadığı konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Burada asıl dikkat edilmesi gereken mesele, bir emîrin yanına Selçuklu meliklerini alıp taht için değil de kendi intikamı için hareket etmesidir. Önceleri meliklerin emrinde bulunan, onlara mücadelelerinde yardımcı olan emirler, artık kendi şahsî işleri için bile Selçuklu meliklerini kullanır hale gelmişlerdir. Onların bu derece güçlenmesi, adeta sultan gibi davranması Irak Selçuklu Devleti'ni sona doğru sürükleyen ilk adımları teşkil etmiştir.

55 Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 164; Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 375. Sibt İbnü'l-Cevzi, hizmetindeki Farşlı bir kavim tarafından katledildiğini, ikinci bir rivayet olarak da Bâtıniler tarafından öldürüldüğünü söylemektedir (*Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 311). İbnü'l-Esir ve İbnü'l-Verdi, Horasanlılardan bir grubun Halife'yi öldürdüğünü belirtmektedirler (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 140; İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 91). Suyûtî ise öldürülme tarihini 22 Ramazan (3 Haziran) olarak vermiştir (*Halifeler Tarihi*, s. 446). Halife er-Râşid İsfahan'da defnedilmiştir (Ebü'l-Hasan Ali el-Herevî, *A Lonely wayfarer's guide to pilgrimage: 'Alî ibn Abî Bakr al-Harawî's Kitâb al-Ishârât ilâ Ma'rîfat al-Ziyârât [Kitâbü'l-İşârât ilâ ma'rîfeti'z-ziyârât]*, trans. Josef W. Meri, Princeton 2004, s. 265).

56 Ravendî, *Râhatü's-sudûr*, I, s. 222; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 142; Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 169-170; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 313.

57 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, s. 142; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 180.

58 Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 171.

Melik Davud'un saltanatı ele geçirmeyi hedeflediği son fiili hareket, 533/1139 yılında Karasungur ile beraber gittiği sefer olmuştur. Kaynaklarda bundan sonra Davud'un tahtı ele geçirmek için herhangi bir faaliyete girişip girişmediğine dair bilgi bulunmamaktadır. Bundan sonra Sultan Mesud'un, onu cihat amacıyla Suriye'ye atadığı aktarılmaktadır. Nitekim buradaki faaliyetleri sırasında 538/1143-1144'te Bâtiniler tarafından öldürülmüştür.⁵⁹ Bir rivayete göre ise Zengî kendi hâkimiyetindeki yerlere gelmemesi için Bâtinilerle işbirliği yaparak Davud'u öldürtmüştür. Davud'un ölüm haberi Bağdat'a ulaşınca devlet ileri gelenlerinin de katıldığı üç günlük matem töreni düzenlenmiştir.⁶⁰

Sonuç

Babasının ölümünden sonra Irak Selçuklu tahtına çıkan Davud'un saltanatı uzun sürmemiş, kısa sürede yerini terk etmek zorunda kalmıştır. Tâbi olduğu Sultan Sencer'den tahta geçerken onay almaması ve Halife el-Müsterşid'in onun adına hutbe okutmayı reddetmesi, ayrıca küçük yaşta olmasından dolayı devlet erkânının çok fazla etkisi altında kalması, diğer Selçuklu meliklerinin taht için harekete geçmelerine zemin hazırlamıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in yeğeni Mesud'u Dînever Savaşı'nda (8 Receb 526/25 Mayıs 1132) mağlup etmesinden sonra Irak Selçuklu Devleti'nin başına II. Tuğrul'u geçirmesiyle beraber Davud'un saltanatı da kesin olarak sona ermiştir. Eski Türk hâkimiyet telakkisi gereği tahtta hak iddia eden Davud, sonrasında tahtı ele geçirebilmek için mücadelelere başlamıştır. Altı yıl boyunca hiçbir şekilde saltanat mücadelesinden vazgeçmeyen, oldukça mücadeleci ve kararlı olduğu anlaşılan Davud, tahtı ele geçirmek için çeşitli ittifaklara girmekten de çekinmemiştir. Zaman zaman her biri saltanat müddeisi olmalarına rağmen Selçuklu melikleriyle, keza kendilerini düşman olarak görmelerine rağmen Abbâsî halifeleri ile ittifak kurmuştur. Kısa bir süre de olsa Bağdat'ta sultan olarak adına hutbe okunmuşsa da Sultan Sencer ve Sultan Mesud'un müdahalesi ile hutbe kesilmiş ve bir daha Irak Selçuklu Devleti tahtına çıkamamıştır.

59 İbnü'l-Verdi, *Selçuklular*, s. 92; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, s. 221; Azimi, Rebiülevvel 538/Eylül-Ekim 1143-1144'te Tebriz'de kendisine saldıran üç kişi tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir (*Azîmî Tarihi*, s. 82); Sibt İbnü'l-Cevzi, ölümünü 537/1142-1143 yılı olayları arasında zikretmiştir (*Mir'âtü'z-zamân*, XX, s. 339). Ayrıca bk. Farhad Daftary, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 539.

60 Bundârî, *Zubdet el-Nusra*, s. 176; Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, I, s. 167.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- Alptekin, Coşkun, *The Reign of Zangî (521-541/1127-1146)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1978.
- Ayan, Ergin, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle ilgili Bölümler (h. 430-538=1038/1039-1143/1144)* [Târih], yay. haz. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- Bundârî, *Zubdet el-Nusra ve Nuhbet el-Ustra*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK Yayınları, Ankara 2016.
- Daftary, Farhad, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.
- Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- Ebü'l-Fidâ, *Târihu Ebü'l-Fidâ*, III, İstanbul 1331.
- Ebü'l-Hasan Ali el-Herevî, *A Lonely wayfarer's guide to pilgrimage: 'Alî ibn Abî Bakr al-Harawî's Kitâb al-Ishârât ilâ Ma'rîfat al-Ziyârât* [Kitâbü'l-İşârât ilâ ma'rîfeti'z-ziyârât], trans. Josef W. Meri, Princeton 2004.
- Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târih-i güzîde: Zikr-i pâdişâhân-i Selçukîyân*, ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Hanne, Eric J., *The Caliphate Revisited: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad*, (Basılmamış Doktora Tezi), The University of Michigan, Michigan 1988.
- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Abbasilerin İkinci Dönemi (447-656/1055-1258)*, IV/5, çev. İsmail Yiğit, Kayihan Yayınları, İstanbul 1986.
- Hüseynî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Hüseyin Emin, *Târihu'l-Irak fî asri's-Selçûkî*, Bağdad 1965.
- İbn Haldun, *el-İber: Târihu İbn Haldun*, V, nşr. Halil Şehâde – Süheyl Zekkar, Beyrut 2000.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurub fî ahbârî Beni Eyyüb*, I, nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1953.
- İbnu'l-Ezrak, *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.
- İbnu'l-İmrânî, *el-İnbâ fî târihi'l-Hulefâ*, nşr. Taki Biniş, Meşhed 1363/1984.
- İbnu'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb (Selçuklular Tarihi Seçmeler)*, çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, X, Haydarâbâd 1359.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, IX, çev. Tercüme Heyeti, Ocak Yayınları, İstanbul 2016.
- İbnu'l Kalânîsî, *Zeylu Târihi Dımaşk*, tahkik. Arif Ahmed Abdülgani, Dımaşk 2013.
- İbnu'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular* [Târihu İbnu'l-Verdî: Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer], çev. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- İbnu't-Tıktaka, *el-Fahri fî el-âdâbi's-sultâniyye ve'l-duveli'l-İslâmiyye*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: İkinci İmparatorluk Devri*, TTK Yayınları, Ankara 1984.
- Lewis, Bernard, *Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, çev. Ali Aktan, Sebil Yayınevi, İstanbul 1995.
- Mîrhând, *Ravzatu's-safâ fî sîretî'l-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, çev. Erkan Göksu, TTK Yayınları, Ankara 2015.

- Müneccimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel: Selçuklular Tarihi Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, I, çev. Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017.
- Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Özgüdenli, Osman Gazi, "Selçuklu Hilâfet Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Halife el-Müsterşid'in Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 39, (2004), s. 1-35.
- _____, *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, I, çev. Ahmed Ateş, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Reşidü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-tevârih: Zikr-i târih-i Âl-i Selçûk*, çev. Erkan Göksu – H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.
- Sevim, Ali – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi tevârihi'l-a'yân*, XX, nşr. İbrahim ez-Zeybek, Beyrut 1434.
- Suyûtî, *Halifeler Tarihi [Târihü'l-hulefa]*, çev. Onur Özatağ, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Ünal, Nuran, *Abbasi Halifesi el-Müsterşid-Billâh ve Dönemi (512/1118-529/1135)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Zahîru'd-dîn Nişâbü'rî, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul 2018.